

Biblioteka u gradnji, 1912.

ZGRADA NACIONALNE I SVEUČILIŠNE BIBLIOTEKE U ZAGREBU

Začetak i jezgra Nacionalne i sveučilišne biblioteke u Zagrebu knjižnica je Isusovačkog kolegija, osnovana 1612. godine¹. Osnutkom Akademije znanosti, kao više škole za pravo, filozofiju i teologiju, ta biblioteka 1776. godine postaje knjižnicom Akademije, a od 1777. otvorena je javnosti. Ona se postupno popunjuje donacijama, a potom se proširuje zahvaljujući odredbi o besplatnoj dostavi obveznog primjerka knjiga tiskanih u Hrvatskoj i Slavoniji iz 1837. godine, potvrđenoj i 1852. Osnutkom zagrebačkoga Sveučilišta 1874. godine ta knjižnica postaje sveučilišnom knjižnicom, a već 1875. pripaja joj se knjižnica Narodnog muzeja, osnovanoga 1841. godine. Usvajanjem tadašnjih stručnih bibliotečnih pravila ona se od tog doba formira kao suvremena sveučilišna i znanstvena biblioteka, a zahvaljujući odredbama Zakona o tisku iz 1875. godine o dostavi obveznog primjerka knjiga i izdanja iz kraljevine Hrvatske i Slavonije stječe i karakter nacionalne biblioteke. Godine 1895. godine fond biblioteke sadržavao je više od 100.000 svezaka.

Od godine 1882. godine biblioteka je u sjedišta Sveučilišta na *Sajmištu* (današnjem Trgu maršala Tita), u zgradi namijenjenoj Općoj bolnici (1857/1859.) koja tu nikada nije zaživjela, pa su se u njoj smjenjivali različiti sadržaji dok 1869. nije iznajmljena za tvornicu duhana koja je tu bila do useljenja Sveučilišta². No još 1876. godine, dakle, prije nego što je Sveučilište s bibliotekom smješteno u tu zgradu, ravnatelj biblioteke, Ivan Kostrenčić, zatražio je da se za nju podigne nova zgrada, želi li joj se osigurati razvoj. Potrebu o gradnji nove zgrade spoznaje dvadesetak godina poslije toga i Zemaljska vlada, te 1899. godine podnosi prijedlog o tome Hrvatskom saboru.

Novogradnja Sveučilišne biblioteke aktualizirana je u prvom desetljeću XX. stoljeća, kad Zemaljska vlada razmatra pitanje izgradnje zgrada za niz kulturnih institucija, među njima Sveučilišta i njegovih zavoda. Godine 1903. grad joj za zgradu prirodoslovnih zbirki Narodnog muzeja obećava zemljište na još neuređenom *Zapadnom perivoju* (području gdje su danas trгови I. A. V. Mažuranića i M. Marulića). Godine 1906. vlada objavljuje naum da tu uz muzej sagradi i sveučilišna biblioteka, raspisuje natječaj za arhitektonsko rješenje dviju palača, a Akademski senat Sveučilišta poziva da izradi program za biblioteku. Grad joj za gradnju dviju palača ustupa južni dio *Zapadnog perivoja* (današnji Trg M. Marulića). Ravnatelj biblioteke Ivan Kostrenčić podnosi program 30. studenog 1906. godine, a Zakonska osnova za gradnju biblioteke predočava se u Saboru 14. prosinca 1906. godine. Sabor je prihvaća 14. ožujka 1907. godine, a 14. svibnja ona dobiva i carevu sankciju. O natječaju za biblioteku i *muzej*, te njegovu ishodu nema vijesti.

Dvogodišnji zastoj koji slijedi povezan je s novim vladinim planovima o novoj zgradi sveučilišta i zgradama za ostale sveučilišne institute iz 1907. godine. Oni računaju na *Ciglanu*, dakle, na područje između zgrade srednjih škola i nove tvornice duhana koje bi se izgradilo "*monumentalnim zgradama... u istom stilu... kao i sada postojeće... Sve ove zgrade bila bi sama visoka učilišta i to sveučilište, kemički laboratorij, sveučilišna knjižnica i ostali visoki učevni zavod*". Posrijedi je revitalizacije ideje Ise Kršnjavoga iz 1894. godine o velikom reprezentativnom trgu na tom mjestu, koji bi sadržavao različita učilišta, konvikt, Glazbeni zavod, nekoliko muzeja i crkvu sv.

Rudolf Lubynski, natječajni rad za sveučilišnu knjižnicu, "Proprio Marte", perspektiva, 1909. "Po programu je arhitektura jednostavna ali ipak monumentalna. Na ulazu su dvije alegorijske figure. Visoko podnožje izvelo bi se od bizečkog kamena a cijelo pročelje od bijelog dolomitnog samoborskog pijeska."

Dionis Sunko, natječajni rad za sveučilišnu knjižnicu, "Scientiae atques artis forum", perspektiva, 1909. "Arhitektura vanjskog lica zgrade držana je u jednostavnom, plemenitom modernom slogu... Glavni ulaz nasuprot botaničkog vrta zamišljen je u obliku 10 metara širokog luka. Ovim monumentalno zamišljenim portikom dolazimo u forum biblioteke. U istom namještena su od bronce izvedena poprsja znamenitih hrvatskih pjesnika i književnika... Iz fora vode monumentalno osnovane stepenice do predvorja knjižnice."

Blaža, a imao bi oblik *zatvorena foruma*, sa samostojećim zgradama u stilu talijanske renesanse, nanižanima uz rubove zemljišta, povezanim porticima i kolonadama, s *vodenim parterom* u sredini.

Forum je jedan od najvećih Kršnjavijevih projekata i zacijelo najveća artikulirana ideja poznog historicizma inspirirana postignućima monumentalnog urbanizma, poglavito u srednjoj Europi³. Ona se sada, još u duhu svjetonazornog i kulturnog kontinuiteta sredine, prilagođava viziji novog sveučilišnog centra. U raspravama o njoj postala je upitnom već utvrđena lokacija za biblioteku. Postavljaju se pitanja bi se gradila u sklopu novoga centra, ili bi ostala u dosadašnjoj zgradi Sveučilišta, ili bi se premjestila s njim u zgradu srednjih škola.

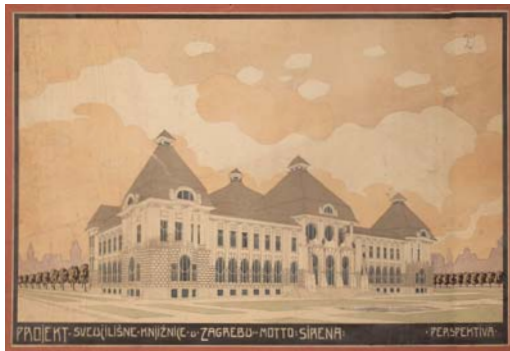
Taj zamašan projekt osujetila je gradska volja. Odbija se prenamjena školske zgrade, a vladi se za sveučilišni centar nudi tadašnje *Sajmište*, prostor između današnje Draškovićeve, Martičeve, Bauerove i Branimirove ulice, dakle, gotovo neurbanizirano područje istočno od Donjega grada, kojem tek predstoji razvoj. Odbivši tu ponudu, vlada se usmjerava na

Zapadni perivoj, koji je, doduše neuređen, u samom središtu grada. Početkom 1909. godine grad potvrđuje ustup zemljišta, namijenjenog 1903. gradnji muzeja i biblioteke, "u svrhu sukcesivne izgradnje isključivo nastavnih zgrada". No premda je tada riječ tek o dijelu *Zapadnog perivoja*, naime, današnjem Trgu M. Marulića, iz natječajnog se programa za biblioteku objavljenog 1909. godine razabire da se ubuduće računa i na sjeverni dio *Zapadnog perivoja*, dakle, na današnji Trg I. A. V. Mažuranića.

Za to veliko područje bit će do 1913. godine formuliran program sveučilišnog centra, manje ambiciozan od onoga iz 1907. godine, kada se snovalo da se *Ciglana* uobličiti kao monumentalni arhitektonski trg. Reduciran na biblioteku i dva sveučilišna instituta koji su poslije nje i izgrađeni na Marulićevu trgu, te palaču Sveučilišta na Trgu I. A. V. Mažuranića, koja nije sagrađena, taj je projekt osujetio da se dovrši najveća zagrebačka urbanistička zamisao epohe historicizma: perivojski okvir središta Donjega grada, tzv. *Zelena potkova*. Doslovno je "potrošio" cijeli *Zapadni perivoj*, a da gradu, ni njegovu središtu, nije donio osobite vrijednosti. Marulićev je trg posve izgrađen, a Trg Mažuranića, rezerviran desetljećima za sveučilište, improvizirano se uređivao i ni po čemu se ne može prispodobiti trgovima N. Š. Zrinskoga, J. J. Strossmayera i kralja Tomislava, iako je dio cjeeline kojoj pripada kao i oni.

No mjesto, utvrđeno za sveučilišnu biblioteku, uvelike je utjecalo na njezino arhitektonsko oblikovanje, dekorativnu i simboličku opremu. Prešutno i samorazumljivo, njoj je unaprijed bilo zadano da se nosi s arhitektonskim soliterima, kao što su, primjerice, palača Akademije, Umjetnički paviljon, kazali-

šte, Obrtna škola s muzejom za umjetnost i obrt. Drugim riječima, da zadovolji očekivanja o reprezentativnosti i estetskom identitetu, kakva su razvili *utemeljiteljsko doba* i kultura historicizma.

Natječaj za izradu osnova sveučilišne knjižnice bio je raspisan 12. ožujka 1909. Rok za predaju radova bio je 30. lipnja iste godine, no on je na zahtjev *Kluba hrvatskih arhitekta* bio produljen do 15. prosinca. Program potanko određuje sadržaje, veličinu, raspored i uzajamni odnos glavnih prostorija; drugim riječima predodređuje prostornu strukturu. Za veliku čitaonicu zadaje 160 mjesta, spremištu namijenjuje 250.000 svezaka i takav položaj da se bez teškoća može proširiti; predviđa centralno grijanje, sustav ventilacije, liftove, a za spremišta i njihovu opremu materijal otporan na vatru. Što se tiče stila: "*Natjecatelju prepušta se po volji, da bira građevni slog, no ipak imade zgrada sa jednostavnim oblicima prikazivati monumentalnu građevinu, kojoj će se moći suglasno poslije dograditi i sveučilište.*" Troškovi izgradnje mogu iznositi 1,200.000 kruna, od čega 200.000 pripada "*modernom unutarnjem uređenju i namještaju.*"

Natječajni sud imenovan je 2. prosinca 1909. Osim visokih zastupnika Vlade i Sveučilišta u njegovu je sastavu bio ugledni arhitekt i profesor Karl Mayreder iz Beča, koji je predsjedavao sudu, a od domaćih arhitekata Ćiril Iveković, Julio Deutsch i Martin Pilar, kao zastupnik *Hrvatskog društva inženjera i arhitekta*, te Iso Kršnjavi, nekadašnji ministar kulture, sveučilišni profesor, te nadasve aktivan predsjednik *Društva umjetnosti*. Na sjednicama 27. i 28. prosinca 1909. od devet pristiglih radova, od kojih su tri rada smjesta izdvojena kao loša, dakle,

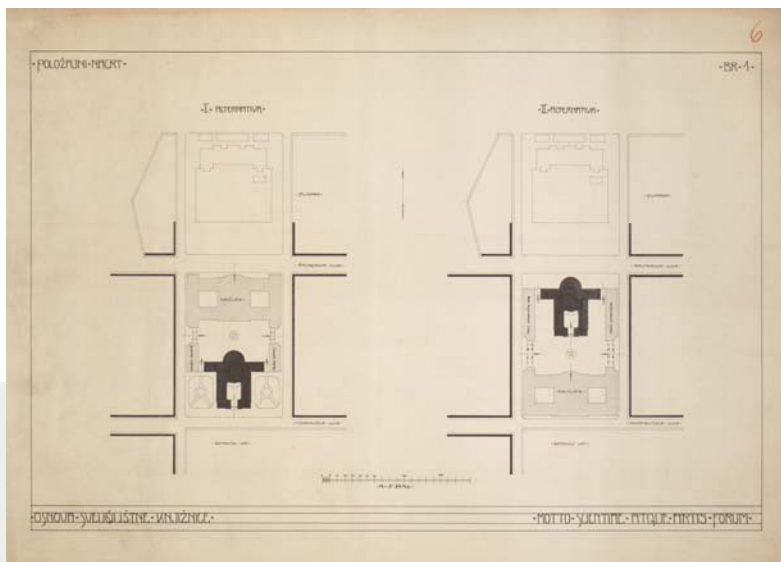
Svetimir Šimunec-Volšanček, natječajni rad za sveučilišnu knjižnicu, "Sirena", 1909.

Natječajni rad za sveučilišnu knjižnicu, "Božičnica", 1909.

uistinu od šest o kojima se raspravljalo, dva su rada, pod mottom *Scientiae atque artis forum* i *Proprio Marte* ocijenjena kao jednako dobra, pa su podijelila prvu i drugu nagradu, a treća je nagrada pripala radu pod mottom *Sirena*. Autori su bili Dioniz Sunko i Rudolf Lubynski, te Svetomir Šimunec-Volšanček, student arhitekture u Münchenu.

Ocjenjivači su se ponajviše bavili funkcionalnim obilježjima projekata i suglasili se da ni jedan rad potpuno ne zadovoljava. Arhitektonskim, estetskim i simboličkim karakteristikama u ocjeni je posvećena tek pokoja rečenica. Radu pod mottom *Sirena* ni rečenica: pročelja su obilježena kao "*značaju zgrade odgovarajuća*". Projekt Dioniza Sunka: "*Arhitektura je jednostavna i čedna, valjalo bi ju još prigodom detalovanja zrelije proučiti i ispraviti, nu sveuopćeno prilagođena značaju zgrade.*" Projekt Rudolfa Lubynskog: "*Arhitektura je izvedena u mirnim, ozbiljnim, modernim oblicima, te pokazuje ruku prokušana talenta.*" Rad pod mottom *Božičnica*: "*Arhitektonski izražaj zgrade odgovara, usprkos manjkavoj detalnoj praradbi, njezinu opredijeljenju.*"

Malo su se bavili i urbanističkim spekulacijama natjecatelja, koji su morali riješiti tri problema: postavu biblioteke, odnos biblioteke prema budućoj zgradi Sveučilišta i uopće uređenje neposrednog okoliša biblioteke. Odviše, obzirom na premalo obvezujućih elemenata, najprije položaj buduće zgrade Sveučilišta i prostorni program *Zapadnog perivoja*. Zahvaljujući uredništvu časopisa *Viesti hrvatskog*

Dionis Sunko, Položajni nacrt sa zgradama biblioteke i Sveučilišta, dvije alternative

Rudolf Lubynski, Položajni nacrt sa zgradom biblioteke, studeni, 1910.

društva inžinira i arhitekta, koje je Dionisa Sunka i Rudolfa Lubynskoga pozvalo da u sklopu izvješća o radu žirija opišu svoje radove, sačuvane su naznake barem o njihovim o urbanističkim prijedlozima. Obojica su u kompoziciju trga uz biblioteku uključili i skicu očekivane zgrade Sveučilišta, očito težeći da trg oblikuju cjelovito.

Sunko je predložio dvije alternative položaja knjižnice. U prvoj varijanti, kako je to program tražio, palaču je smjestio na južni dio današnjeg Marulićeva trga. Reprezentativni joj je ulaz na Mihanovićevoj ulici, a stražnja strana okrenuta prema Sveučilištu. U drugoj varijanti postavio je biblioteku na sjeverni, a zgradu Sveučilišta na južni dio, pročeljima jednu prema drugoj, stvorivši tako bolji dijalog dvaju solitera. Optočene s istoka i sa zapada "monumentalno zamišljenim portalima u formi arkada", palače čine zatvoreni trg: "forum univerze".

Rudolf Lubynski također je razmišljao o dvije varijante. U prvoj je, kao i Sunko, biblioteku smjestio na južni dio, ali pročeljem prema gradu, odnosno očekivanoj zgradi Sveučilišta. No u realističnoj perspektivi dogradnje spremišta u skoroj budućnosti pomaknuo ju je u sredinu trga. To ga je navelo na zaključak da trg neće biti dovoljno prostran za dvije palače. Stoga je u drugoj varijanti predložio da se zgrada Sveučilišta sagradi na današnjem trgu Mažuranića, uz mo-

gućnost rušenja *Hrvatskog doma* (sjedišta pjevačkog društva *Kolo* i sportskoga *Hrvatski Sokol*). Detaljnu regulaciju *Zapadnog perivoja* odredit će, misli on, tek budući prostorni program Sveučilišta. Nisu sačuvani položajni nacrti natječajnoga rada s kojim je pove-

Nikola pl. Tomašić, ban
u doba gradnje biblioteke

Rudolf Lubynski,
projektant biblioteke

zано ovo objašnjenje, no postoje dva položajna nacrti Rudolfa Lubynskog iz studenog 1910., već pošto mu je povjeren projekt biblioteke. U jednom od njih Lubynski iznosi prijedlog uređenja cijelog *Zapadnog perivoja*, s knjižnicom i arhivom na južnoj strani današnjeg Marulićeva trga, te golemom zgradom Sveučilišta sjeverno od njega, dijelom na današnjem Trgu Mažuranića. Između arhitektonskih solitera, dviju novih palača i *Hrvatskog doma*, javne su zelene površine.

U drugom sačuvanom položajnom nacrtu nema zgrade Sveučilišta. Biblioteka s arhivom postavljena je na južni dio današnjeg Marulićeva trga, pročeljem prema sjeveru. Ispred njega Lubynski predviđa "*forum*" – interni trg, fiksiran s jedne i druge strane trima točkama, namijenjenima vjerojatno spomenicima, te uokviren zelenim površinama. Na sjevernom dijelu predlaže pravilan geometrijski perivoj, površine jednak površini biblioteke. Posrijedi je varijanta osnovnog modela oblikovanja perivoja *Zelene potkove*: perivojni parter na većem dijelu trga, s arhitektonskim soliterom na obodu, u središnjoj osi. Tim je nacrtom Lubynski dao svoj doprinos kontinuitetu razmišljanja o cjelovitom oblikovanju perivojskog okvira donjogradskog središta. Biblioteka je sagrađena prema tom nacrtu.

Gradnja biblioteke otegnula se zbog zahtjeva natječajne porote da se projekt zbog funkcionalnih razloga preradi, bio povjeren Lubynskom ili Sunku. Kako reče Kostrenčić, radovi "*što se tiče naročito va-ljana rasporeda i grupiranja bibliotečnih prostorija, apsolutno ne odgovaraju kategoričnim zahtjevima, koji se danas uopće postavljaju na praktične i svrsi odgovarajuće bibliotečne zgrade*"⁴. Početkom 1910. godine na trodnevno studijsko putovanje s ciljem da razgledaju nove europske biblioteke, poglavito sveučilišne, poslani su budući ravnatelj biblioteke dr. Velimir Deželić, vladin inženjer Ladislav Sitzer i Rudolf Lubynski, a poslije im se pridružio Dionis Sunko. Spoznaje sa studijskog putovanja u Budimpeštu, Cluj, Lvov, Krakov, Berlin, Leipzig i Hamburg iznesene su na konferenciji 29. srpnja 1910. Tom je prigodom ban Nikola pl. Tomašić, navodno poticajem Emilija Laszowskog⁵, izrazio želju da se u zgradu biblioteke uključi Zemaljski arhiv. Projekt biblioteke s arhivom povjeren je Lubynskom u jesen 1910. godine⁶. U 15 točaka precizno su definirani zahtjevi i odrednice, a što se tiče unutarnje opreme zgrade – "*nacrta za zanatlijske i ine radnje*" – najavljen je posebni ugovor s projektantom. Taj ugovor, potpisan 22. studenog 1911. godine, svjedoči da se

Pogled iz Mihanovićeve ulice (s juga) na gradilište biblioteke, 1908.

Lubynskom može pripisati ukupni stilski i estetski identitet biblioteke⁷.

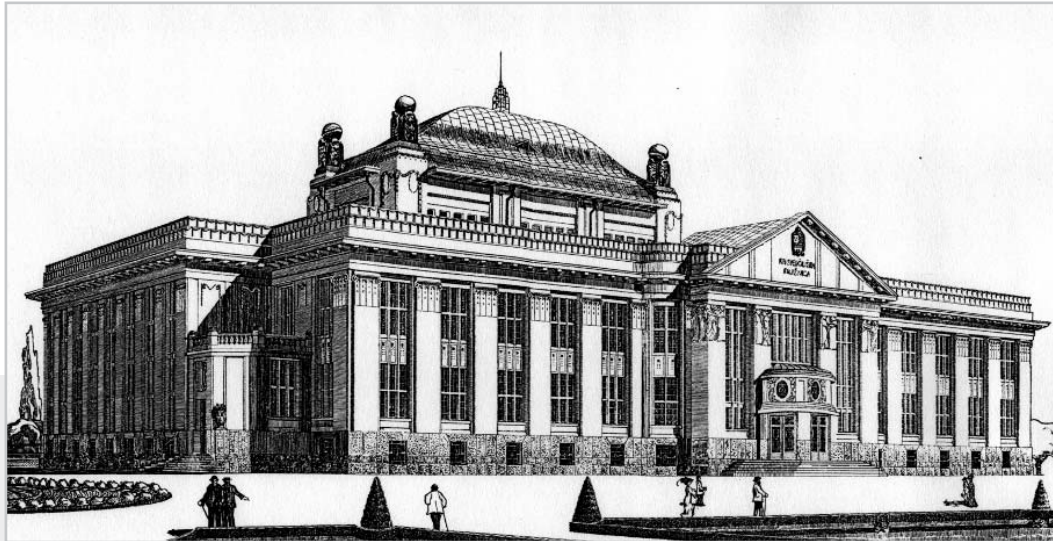
Na konferenciji 6. rujna 1910. u vladinu *Kulturno-tehničkom odsjeku* prihvaćen je projekt i prijedlog lokacije, s time da se provedu manje korekture u konzultaciji s Kostrenčićem. Tlo za temelje bilo je ispitano sondama 3. studenog 1910. Na posljednjoj konferenciji, 7. prosinca 1910. odobren je glavni projekt: nacrti "*glede tlocrta i pročelja*", utvrđen konačni položaj zgrade, te uglavljeno da se izradi gipsani model palače 1:50.

Gradnja biblioteke započela je 27. ožujka 1911. godine. Građevinski radovi povjereni su uglednoj tvrtki Ernsta i Adolfa Ehrlicha, a obrtnički i umjetnoprtnički radovi najboljim zagrebačkim majstorima i umjetnicima⁸. Palača je predana upravi 29. rujna 1913. godine, 11. listopada počelo je preseljavanje građe, a za javnost biblioteka i arhiv bili su otvoreni od 12. prosinca.

Izgradnja zgrade bio je velik građevinski pothvat, koji svjedoči o organizacijskoj kulturi potvrđenoj devedesetih XIX. stoljeća godina gradnjom velikih reprezentativnih zdanja, kao što su Obrtna škola s muzejom za umjetnost i obrt, zgrade Odjela za bo-

goštovlje i nastavu u Gornjem gradu, srednjih škola i kazališta, investitor kojih je bila Zemaljska vlada. No biblioteka s arhivom isključivo je djelo suradnje domaćih tvrtki, majstora i umjetnika pod vodstvom i nadzorom autora, arhitekta Rudolfa Lubynskog.

U svom vanjskom izgledu – masi, obliku, stilu – glavni projekt knjižnice malo se razlikuje od natječajnoga rada. Preinake su bile uvjetovane funkcionalnim razlozima i novim sadržajem: arhivom. Kao i arhitektonski monumenti sagrađeni u XIX. stoljeću na perivojskim trgovima što uokviruju središte grada – zgrade Akademije, kazališta, Umjetničkog paviljona – i ova palača s početka XX. stoljeća monumentalna je i reprezentativna u duhu poimanja historicizma. Te karakteristike uvelike su određene *sadržajem* (spremnik znanja i memorije) i *namjene* (mjesto učenja i spoznaje), te uvjetovane *lokacijom* koju zgrada zahvaljuje svojoj svrsi. Poput *svih* solitera u sklopu *Zelene potkove*, ne samo onih koji se predstavljaju "hramovima" (kulture, umjetnosti, znanosti), ona je koncipirana kao aksijalna, simetrična struktura, u poštovanju temeljne urbanističke ideje cjeline kojoj pripada. Iz tih ishodišnih odrednica razvijena je arhitektonska forma koje su odlike kom-

Crtež biblioteke iz prve monografije Svete Petrovića iz 1913.

paktan, suzdržljivo razveden korpus sa snažnom dominantom, visoko uzdignutom, monumentalnom kupolom i dva naglaska, rizalita, na glavnom, sjevernom, te južnom pročelju na Mihanovićevoj ulici; veliko mjerilo i vertikalna artikulacija pročelja ostvarena ritmičkom izmjenom otvora i pilastara u punoj visini zida; redukcija arhitektonskog dekora na minimum plastičke nužnosti i stilske legitimacije, a simboličke opreme na nužnu karakterizaciju sadržaja i namjene (reljefi s alegorijskim prikazima na rizalitima, sove na dva četiri ugla kupole).

Očit je oslon na klasične paradigme na kojima se zasniva klasicizam: jasnoća kompozicije, simetrija, sklad i ugođenost proporcija, štedljiva uporaba plastičnog dekora. Drugim riječima, na ideal monumentalne ozbiljnosti i mirnoće. "Moderni" arhitektonski identitet zgrade zasnovan je na preradi tih klasičnih i klasicističkih zasada – u duhu purističke i racionalističke faze secesije prvog desetljeća XX. stoljeća, koju obilježava stavljanje dekorativnih i simboličkih elemenata u službu tektonskog ili geometrijskog skeleta. Odakle snažna tendencija geometrizmu – uz ciljanu primjenu ornamenta u kojem prevladaju klasični, a i ostali motivi. Poput najznamenitijih protagonista tog razdoblja – primjerice Wagnera ili Hoffmanna – i Lubynski teži individualnoj stilskoj ekspresiji, drugim riječima, *subjektivnom*

formalnom jeziku, te ga postiže izborom mogućnosti, razasutih u toj fazi intelektualne i stilske emancipacije arhitekture na putu prema moderni. Stoga je koncentracija usmjerena na *govor forme*. Njoj se namjenjuje da nosi ukupnu simboličku poruku zgrade, što najprije znači, njezine funkcije i konstrukcije. Iz obojega, misli Otto Wagner, proistječe simbolika stilskog jezika i radikalno to potvrđuje zgradom *Postsparkassenamta* u Beču (1904/06.) dizajnom koji simbolizira tehničko biće zgrade. Stil je tu, dakle, *izvedenica*, ne *dodatak* koji semantički i estetski podržava. Nije nešto *izvanjsko*, nego endogeno, izraz unutrašnjega – biti.

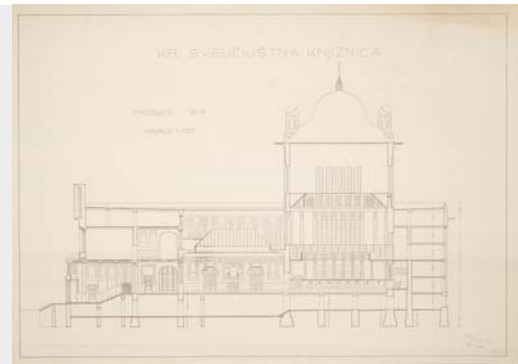
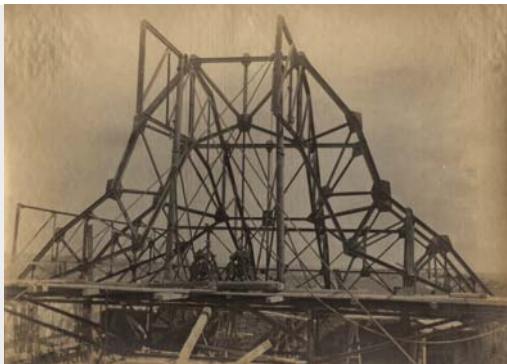
Manje radikalna, manje avangardna, Lubynski, na svoj način interpretira zahtjev da arhitektonska forma bude izraz funkcije i konstrukcije. Modul ukupne forme – glavna odrednica njezine homogenosti – izveden je iz konstrukcije. Odatle mjerilo, čitkost, racionalnost pročelja. No struktura razvijena iz te konstrukcije obavijena je "kostimom" na kojem se razabiru elementi klasičnog i secesijskog vokabulara (zabati, krov kupole, pilastri, arhitektonska plastika, ornamentalni dekor). Toj je halji namijenjeno podjednako da izrazi (simbolizira) *sadržaj* – gotovo sakralnu važnost koja se od XVIII. stoljeća pridaje biblioteci – i legitimira "suvremenost" autora stilskom legurom aktualnoga i klasičnoga. Nositelji

Konstrukcija biblioteke, sustav armiranobetonskih stupova i čeličnih greda

Čelični krov velike čitaonice od rešetki u dva smjera

Rudolf Lubynski, Uzdužni presjek biblioteke, glavni projekt (E-F), 1910.

značenja porazdijeljeni su gotovo punktualno: kao naglasci. Disciplinirana naracija proizvodi dojam oporosti i dostojanstva. Tek plemeniti detalji daju slutnju raskoši razvijene u unutrašnjosti ljsuke.

Simboličke uloge Lubynski je razdijelio. "Kostimu" je namijenio ulogu nositelja simbolike *sadržaja*, a geometriji pročelja *konstrukcije*. Ona doduše izražava tektonički ustroj, no ne dosežu razinu volumetrijskog iskaza. Jedinstveno oplošje ne upućuje na prostornu strukturu – kao uostalom ni najveći dio gradnji toga doba. Volumetrijski će iskaz postati moguć kad arhitektonska forma i njezina simbolika bude zasnovana na *primatu prostora*, a sve ostalo postane sekundarnim, kako to 1908. zahtijeva Adolf Loos (*Ornament und Verbrechen*, 1908.), godinu dana prije raspisivanja natječaja za zagrebačku biblioteku.

Postupak Rudolfa Lubynskog neminovno upućuje na kontinuitet historicističkih načela što ih sadrži teorija "zaodijevanja" Gottfrieda Sempera, a potvrđuje ih teorija i razrađuje praksa u XIX. stoljeću. Zahtijeva se emancipacija forme od materijalnosti i gole svrhe, odnosno *artistička interpretacija kon-*

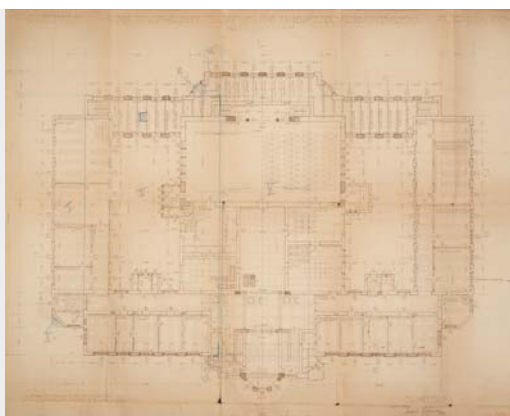
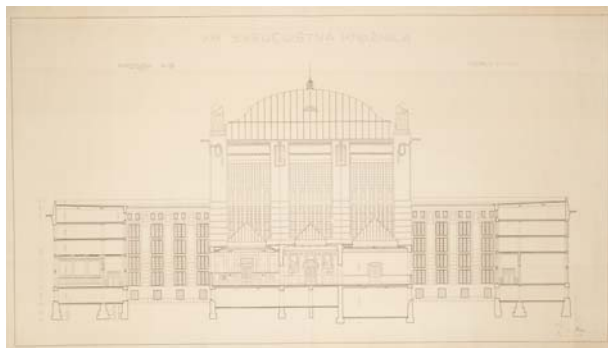
strukcije, koja će formi kao estetskom faktoru osigurati višu vrijednost kulturalnog simbola ili izraza "duha" epohe. Ovojnica stječe time važnost intelektualnog i artističkog manifesta, a ne samo Semper, nego i svjetonazor epohe, upućuju na povijest, povijesnost i kontinuitet.

Pristupom, reprezentativnim za historicizam, Rudolf Lubynski iskazuje pripadnost onom kraku ranomodernе arhitekture prvog desetljeća XX. stoljeća, pripadnici kojega *značenja* (simboliku = stil) crpu dijelom *još* primjenom i preradom povijesnih motiva i tipova – dakako, slobodno i subjektivno, u oslonu na emancipatorski rad *art nouveau* i secesije. I na tom se putu, slično kao prije, sinteza najvažnijih sastojaka arhitektonske forme doseže *retorikom forme*. Njoj se pridaje elitna, komunikacijska i medijatorska funkcija. Zato joj je usmjerena tolika koncentracija arhitekta. Upravo time Lubynski demonstrira rascijepljenost – odanost idealističkoj viziji misije arhitekture minule epohe određenoj opsesijom kontinuiteta i, ipak, odrješitim odazivom izazovima nadolazećega.

Rudolf Lubynski, Poprečni presjek biblioteke, kroz veliku čitaonicu, glavni projekt (A-B), 1910.

Rudolf Lubynski, Tlocrt prizemlja biblioteke, glavni projekt, 1910.

Ukupna površina zgrade iznosi 3102,55 m, krovništa 577,46 m ; duga 80 m, a široka 5,46 m.

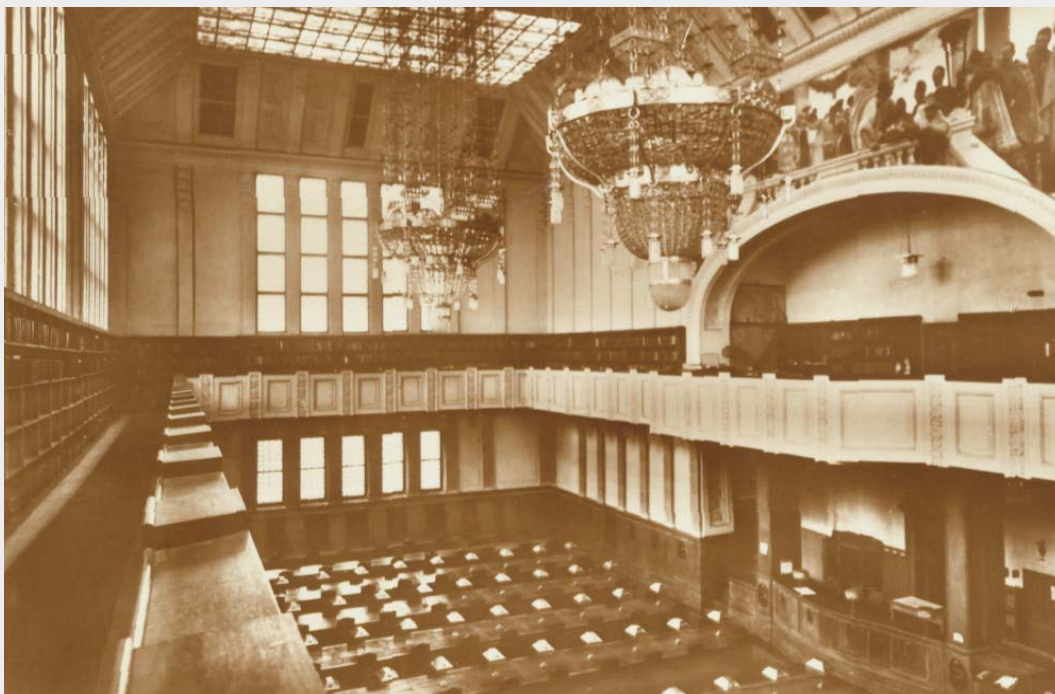
Nimalo hidridan Lubynski nije u izboru konstrukcije i funkcionalnom konceptu zgrade biblioteke s arhivom⁹. Konstrukcija je, prema statičaru Božidaru Šneleru¹⁰, izvedena "prema najnovijim proračunima armirano-betonskih konstrukcija" toga doba. Sastoji se od armirano-betonskih ploča i greda, željeznih stupova i nosača, čeličnih greda i čelične skeletne konstrukcije (spremišta) ili rešetkaste čelične konstrukcije (krov velike čitaonice); zidovi su od opeke; horizontalne čelične grede obložene su betonom zbog zaštite od požara. Ta moćna konstrukcija nije vidljiva, osim u dijelovima spremišta i jedva pristupačnim tavanskim, potkrovnim prostorima. Nije, dakle, kao u nekim bibliotekama¹¹, uopće javnim zgradama XIX. stoljeća – a da se o "galerijama", "pasažima", različitim izložbenim paviljonima i halama ne govori – bila poticajem estetskog oblikovanja ili simboličnog iskaza. No njezina je struktura zadala zgradi mjerilo i proporcije, što znači da se ona posreduje likom zgrade – iako neizravno.

Racionalizam obilježava i unutrašnji prostorni raspored. Sadržaji su logično grupirani i porazdijeljeni s ciljem što veće funkcionalnosti svih dijelova. U prizemlju sjevernoga krila smještena je uprava, a upravne su prostorije razmještene na prvom katu toga krila i u prizemlju zapadnog krila. U potonjem su i čitaonice za "književne dragocjenosti", "rukopisne dragocjenosti" te "mape i karte". Na katu sjevernog krila je i dvorana za predavanja i izložbe, soba za pedagoga i čitaonica za novine. U prizemlju istočnoga krila je arhiv sa čitaonicom, katalozima i knjižnicom. Spremišta, namijenjena pohrani 500.000 svezaka¹², u katovima su zapadnog i istočnog krila, te u cijelom južnom krilu. Primjereni svrsi, ti su katovi niži, tako da se u svim krilima, osim sjevernog nalazi pet polukatova (vis. 2,3 m). U podrumu su pogonski uređaji, odnosno servisne prostorije.

Za glavni, javni, otvoreni sadržaj Lubynski je u četverokrilnu strukturu postavio širi središnji trakt koji u glavnoj osi povezuje sjeverno i južno krilo. U njemu su ulaz, vestibul sa stubama u prvi kat, atrij (glavno poprište komunikacije korisnika) i velika studentska čitaonica s 176 mjesta. Njima su s istoka profesorska čitaonica i čitaonica za časopise, sa zapada dvorana za kataloge i ured za pozajmljivanje knjiga i publikacija izvan knjižnice. Svi prostori središnjeg trakta imaju zenitalno osvjetljenje. Atrij i pomoćne dvorane dobivaju svjetlo kroz tri staklena krova, a velika čitaonica kroz prozore kupole, odnosno spuštenu vitraj. Ukupno osvjetljenje nije izravno, nego dopire kroz različite opne: vitraje, kristalna i pjeskarena stakla. Drugim riječima, ono je difuzno i diferencirano koloritom pojedinih staklenih filtera. Izvana se stakleni krovovi ne vide. Zakriveni su moć-

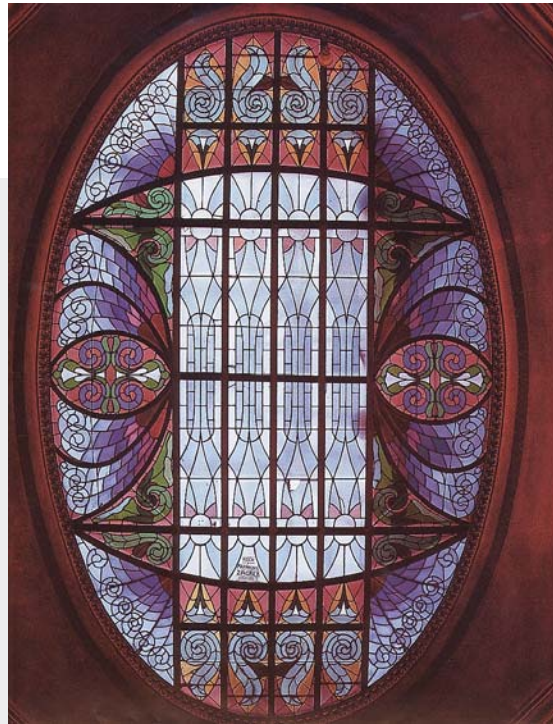
Atrij, fotografiran prigodom otvaranja biblioteke. Na istočnom zid spomen-ploča s godinom podizanja biblioteke, imenom bana Nikole pl. Tomašića i grbom grada Zagreba, na zapadnom spomen-ploča s imenom cara Franje Josipa I. i grbom Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Velika čitaonica

Detalji interijera

nom atikom s kruništem, tako da se iz korpusa zgrade uzdiže samo kupola, pokrivena valovitim bakrenim krovom na četiri vode. Velika čitaonica, u čitavoj visini postamenta kupole, sadrži na visini od 4 m galeriju s priručnom knjižnicom.

Splet horizontalnih i vertikalnih komunikacija osigurava kompleksno funkcioniranje zgrade, rad namještenika i korisnika. Posebno treba istaknuti komunikacije unutar spremišta: željezne stube unutar polukatova, veliko dizalo u sredini južnoga krila za spremište i galeriju velike čitaonice, te tri mala dizala unutar ostalih spremišta u istočnom i zapadnom krilu.

Oprema unutrašnjosti, napose javnih prostora i komunikacija, ima naglašeno reprezentativni značaj u skladu s poimanjem biblioteke kao "hrama" Znanja, mjesta duhovne sinteze ideala razvijanih od razdoblja prosvjetiteljstva do kraja XIX. stoljeća. Visok estetski naboj interijera nose odabrani, velikim dijelom skupocjeni materijali, savršena obrada i valorizacija njihovih svojstvenosti, najposlije čitka hijerarhizacija svih sastojaka u sklopu jedinstvenog likovnog koncepta. Tako su zidovi izvedeni u zrnatoj dolomitnoj žbuci, čija se tekstura pod različitim osvjetljenjima mijenja, ljeska, svjetluca i blista; obloženi su,

Luster u dvorani kataloga nakon restauracije 2003.
Foto: Aleksander Laslo

Svjetiljke u velikoj čitavnici nakon restauracije 2003.
Foto: Aleksander Laslo

Rudolf Lubynski, Crtež akroterija sa sovama, bez datuma.
Skulpturalni dekor montiran je do kraja 1912.

Stup na sponi vestibila i atrija
Sponu obilježavaju dva monumentalna, mramorom obložena stupa
s bakrenim sovama (čukovima) na kapitulu

kao i podovi, različitim vrstama mramora; dekoraciju nose mozaici, vitraji, kristalna stakla, kolorirana arhitektonska dekoracija u štuku; oblici i predmeti od bronce, mjedi i kovanog željeza. Individualni ugođaj pojedinih prostorija čini posebno za njih smi-

šljena oprema, materijali, osvjetljenje i koloristička gama. U njoj posebno mjesto ima zlatna boja. Javlja se i u interijeru i na vanjskom licu zgrade.

Poput vanjskog lica palače i njezin interijer obilježavaju geometrizam, konstruktivna raščlamba

ploha, ciljana uporaba dekorativnih motiva, fina ravnoteža između geometrijskog i organskog ornamenta. Sav ornament ima izričito secesijski stilski identitet. U "zaodijevanju" interijera Lubynski nije tako suzdržljiv, štoviše, teži senzualizaciji svih oblika, građe, teksture, kolorita – uz potporu smišljeno programiranog osvjetljenja. Govor ploha upotpunjuje raskošna ugrađena oprema i namještaj, koji su svi pomno ugođeni s karakterom i namjenom pojedinih javnih prostora. Poput velikih, znamenitih biblioteka XIX. i početka XX. stoljeća, i ambijent zagrebačke Sveučilišne i nacionalne biblioteke ima ekskluzivnost poprišta profanog kulta, čiji se rituali odvijaju u proširenoj atmosferi estetskog rezervata.

Duhovni identitet zgrade osigurao je ikonografski program, povjeren kiparskim i slikarskim djelima¹³. Ona su porazdjeljena na najistaknutija mjesta vanjskog lica i unutrašnjosti zgrade. Glavno, sjeverno pročelje obilježavaju monumentalni reljefi Roberta Frangeša Mihanovića u kamenu: alegorije četiriju tadašnjih fakulteta zagrebačkog Sveučilišta, teologije, filozofije, prava i medicine. U zabatu koji dominira južnim pročeljem smješten je također monumentalni reljef u kamenu Rudolfa Valdeca, alegorija Prosvjete (ili čak Knjižarstva). Kupolu s uglova obilježavaju grupe s po četiri sove (čuka) od bakra, koji su, kao amblem Atene-Minerva, simbol spoznaje i mudrosti¹⁴. Pripisuju se Valdecovu učeniku Ferdi Čusu, no pouzdano je da je idejnu koncepciju izradio Rudolf Lubynski, a izvedba bila povjerena V. Rimayu i G. Murgiću¹⁵.

U interijeru duhovnu simboliku zgrade nose slikarska djela. U atriju, mjestu prolaženja i boravka "s nogu", hrvatsku povijest i književnu kulturu

tematiziraju prikazi pet gradova: Dubrovnika (ishodište književne kulture), Senja (prva tiskara), Jajca (bansko sjedište), Đakova (počast J. J. Strossmayeru) i Zagreba (suvremeno kulturno i političko središte, iskon biblioteke)¹⁶. U velikoj studentskoj čitaonici – višestruko reprezentativnom prostoru – hrvatsku kulturnu povijest galerijom znamenitih povijesnih ličnosti simbolizira monumentalna slika Vlaho Bukovca, "Razvitak hrvatske kulture". Nacionalno tu predstavljaju – *konkretne osobe, tamo – urbana žarišta*: poprišta kristalizacija.

U velikoj čitaonici univerzalne poruke sadržavaju tri slike Mirka Račkoga: alegorije znanosti u starom, srednjem i novom vijeku, te brončani reljefi Mile Vodsedalek-Vod: puti sa simbolima pismenosti (knjigom i perom), te idealizirani portretni prikazi grčkih filozofa. Najposlije u profesorskoj se čitaonici, kako priliči, alegorijama upućuje na *opće*: Znanost, Umjetnost, Znanje i Spoznaju: Ivan Tišov, *Artes Liberales* (Lijepa umjetnosti) i *Scientiae Naturales – Scientiae Scholasticae* (Prirodne i duhovne znanosti); Robert Auer, *Palada Atena*.

Poput većine historicističkih biblioteka i zagrebačka Sveučilišna i nacionalna biblioteka nosi univerzalne i posebne: nacionalne, odnosno lokalne poruke. Univerzalnim se porukama svrstava u globalno duhovno zajedništvo svih biblioteka. Specifičnima, koji predstavljaju njezin osobit identitet, uključuje se u idealno hrvatsko jedinstvo, ostvareno u XIX. stoljeću jedino kulturom. Ideal političkog jedinstva – spajanje hrvatskih povijesnih zemalja (Hrvatske, Slavonije i Dalmacije) nije ostvaren do isteka te epohe, a kulturi je ostala uloga osvještavanja nacionalnog identiteta – integrativna, koliko i

kompenzatorna. Utoliko taj dio ikonografskog programa biblioteke ima snažan ideološki naboj. No razmještaj – slaganje, stupnjevanje i povezivanje različitih poruka nanovo upućuje na dominantnu ideju sinteze i kontinuiteta. Tako je na glavnom pročelju naglasak na *lokalnom* – alegorije predstavljaju zagrebačko Sveučilište, a Hrvatsku i samu biblioteku grb i natpis u zabatu; na južnom pročelju naglasak je na *univerzalnom*. U prostorima, gdje borave i kreću se studenti, prevladava *nacionalno*. Njegovu prosvjetiteljsku ulogu ostvaruje više naracija nego simbolika. Potonja je pak primjerenija profesorskoj čitaonici, gdje se alegorijama upućuje na univerzalno. Sredstvima i izrazom slikarski opus biblioteke idejno je najviše povezan s historicizmom, bez obzira na modne nijanse koje unose Mirko Rački i Robert Auer. Zacijelo je tome razlog velika uloga koju je u utvrđivanju ikonografskog programa imao Iso Kršnjavi, glavni promicatelj, predstavnik i teoretičar historicizma u Zagrebu i Hrvatskoj: on je predlagao i nadzirao, iako nije bio izravno nadležan.

Akroterij sa sovama

U katalogu izložbe "Secesija u Hrvatskoj" (Muzej za umjetnosti i obrt u Zagrebu, 2003/2004., kt. 240) Arijana Koprčina pripisuje ga Rudolfu Valdecu. Izvedba Rimay & Murgič.

Rudolf Valdec, Alegorija Knjižarstva u zabatu južnog pročelja, 1912.

Robert Frangeš Mihanović, Alegorije četiri fakulteta Sveučilišta, 1912. Pravo/Justiciju prikazuje sudac koji čita presudu, Teologiju Krist na križu, Medicinu liječnik koji slijepcu pruža lijek, Filozofiju Sokrat s likom Istine.

Svim svojim elementima biblioteka je svjedočanstvo epohe – kompleksnosti i proturječja općeg razvoja arhitekture na putu prema moderni. U hrvatskoj arhitektonskoj kulturi ona ima važno mjesto kao *skupno umjetničko djelo* ostvareno znanjem i talentom lokalnih umjetnika i majstora koje se može nositi s općim, europskim konceptima i ostvarenjima svoga doba.

Na kraju, riječ o autoru, Rudolfu Lubynskom. Od secesijsko-ranomodernog *Gesamtkunswerka* biblioteke, Lubynski je 1932. dospio do purističkog modernizma kuće Shell (Gajeva 5, Zagreb). Za razliku od Viktora Kovačića kojem se 1909. godine, prema kritičaru Kostu Strajniću, pripisivao natječajni rad *Proprio Marte* i koji uglavnom do danas uživa glas prvog modernista. Od ranomodernizma i pročišćene secesije svojih glavnih djela, crkve sv. Blaža i projekta za uređenje Kaptola i Dolca iz 1908., on je 1923. – godinu dana prije rane smrti – dospio do monumentalnog neoklasicizma palače Burze.

Vlaho Bukovac, Razvitak hrvatske kulture

Profesorska čitaonica sa slikom Ivana Tišova "Scientiae Naturales – Scientiae Scholasticae"

- ¹ J. Stipanov, Povijest i značenje Nacionalne sveučilišne biblioteke, u: "Rudolf Lubynski – Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu", III. Zagreb, 1985.
- ² S. Knežević, Urbanističko značenje zgrade Rektorata Sveučilišta, u: "Zgrada Sveučilišta u Zagrebu", Zagreb, 1999. str. 7–14. – Zgrada je 1882. obnovljena i adaptirana za potrebe Sveučilišta, pa je ono iste godine premješteno iz Gornjega grada, iz stare zgrade Akademije (Katarinski trg 4–5) gdje je bilo od svog osnutka. Poslije je u gornjogradskoj zgradi bila prva zagrebačka gimnazija.
- ³ O povijesti Ciglane v. S. Knežević, Ciglana – izgubljeni trg, u: "Zagrebu u središtu", Zagreb, 2003. 129–155.
- ⁴ Kostrenčićeva kritika navodi na pitanje o kvaliteti samog programa, kojega su se natjecatelji striktno držali u pogledu funkcionalnosti; slobodu su sebi uzeli u izboru stilskih izražajnih sredstava. Posvjedočeno je, da je Kostrenčić koncipirao program koji je potom razrađen u vladinu Građevnom odsjeku. Iz svega je toga očito da je biblioteka bila nova, kompleksna zadaća, u realizaciji koje su svi sudionici postupno stjecali znanje i sigurnost.
- ⁵ N. Fabijanić, Od ideje do realizacije, u: "Rudolf Lubynski – Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu", ur. N. Fabijanić, II. dio, Zagreb, 1985. rkp. Svjedočenje Emilija Laszowskoga iz Dnevnika 1909–1916, pohranjenoga u Hrvatskom državnom arhivu.
- ⁶ HDA, ZV BiN, III–249/1900. kut. 440. Ugovor je potpisan 13. listopada 1910. – HDA, ZV BiN, 1627/80 Rpn 28/1912: koncept ugovora, datiran samo 1910. godinom.
- ⁷ HDA, ZV BiN, 1627/80 Rpn 28/1912. Riječ je o "sveukupnom ukrasu, uređaju i namještaju" u spremištu, velikoj i profesorskoj čitaonici, dvoranama za znanstvene časopise, izdavanje knjiga, kataloge, u čitaonici za novine, znanstvene dragocjenosti, muškoj i ženskoj garderobi, upravnim prostorijama i za arhiv, te za rasvjetna tijela, štitnike za radijatore, ventilaciju, kamine i sl. Na temelju odobrenih skica izradili bi se detaljni nacrti. Precizirani su rokovi i ritam izrade detaljnih nacrti.
- ⁸ Licitacija za građevinske radove održana je 10. siječnja 1911., a 25. veljače za stolarske, bravarske, soboslikarske i pečarske radove, te za dobavu keramičkih pločica i hrastovog parketa. Potom su se postupno potpisivali ugovori za ostale radove. – HDA... kao bilj 6: sačuvani su ugovori za izradu bakrenih sova za krov (V. pl. Rimay i G. Murgić); metalnog uređaja, namještaja i dekoracije spremišta (I. Hercezi, kao opunomoćenik tvrtki Devidé-Modéc; P. Cernjak, D. Hammel, V. Panić, I. Haramina, V. Plemić, V. Pandić); staklarske radove (A. Gnezda, A. Ulrich, Weiss i drug, G. Herzog); instalaciju kućnog telefona i zvana (I. Paspas); arhitektonske plastike u štuku (kipari V. Drenski i J. Sunko); vitraja i brušenih stakala (A. Gnezda, J. Dedić, tvrtka Koch i Marinković); opločenje zidova (F. Stejskal, A. Schreiner); mramorne oplata (tvrtka L. Pierotti); mozaika (A. Gnezda, J. Dedić, tvrtka Marinković i Koch), te za izradu modela ornamentalne i plastične dekoracije od bronce i drva (kipar Rudolf Valdec). Staklenu opnu čitaonice izradila je bečka tvrtka Karl Geyling.
- ⁹ DAZ, ZGD, 1792: Proračun konstrukcije, prosinac, 1910. sadrži statički račun i troškovnih za armirano-betonske i željezne, odnosno čelične konstrukcije. Konstrukcije je izvela "Prva hrvatska tvornica strojeva i ljevaonica željeza, dd." iz Zagreba.
- ¹⁰ B. Šneler, Analiza konstrukcije zgrade NSB-e, u "Rudolf Lubynski – Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu", ur. N. Fabijanić III. dio, Zagreb, 1985. rkp.
- ¹¹ Primjerice, dvije biblioteke Henrija Labroustea u Parizu, Bibliothèque Sainte Geneviève (1842/50.) i Bibliothèque Nationale (1857/67) ili Natural History Museum u Londonu Alfreda Waterhousea (1873/80.)
- ¹² Ako je taj podatak što ga iznosi Velimir Deželić točan, onda su u glavnom projektu spremišta dimenzionirana za dvostruku količinu svezaka (predviđeno 250.000 – izvedeno 500.000). – Sveučilišna i nacionalna biblioteka obogaćena je 1910. kupnjom kolekcije knjiga, rukopisa i arhivalija grofa G. D. Fanfogne, te rukopisa D. Farlattija koji su bili u Zadru. Godine 1913. dogovoreno je pripajanje zagrebačke Metropolitanske biblioteke (1915. preseljena u novu zgradu), no o uključanju biblioteke Akademije znanosti i umjetnosti nije postignuta suglasnost. Od većih donacija iz doba kad je bio ravnatelj Sveučilišne i nacionalne biblio-

teke V. Deželić ističe knjižnicu dr. Nikole Tomašića, bibliofila, sveučilišnog profesora i bana za čijeg je mandata sagrađena nova zgrada.

- ¹³ Vera Kružić-Uchytill, Likovni opus u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici, u "Rudolf Lubynski – Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu", ur. N. Fabijanić III. dio, Zagreb, 1985. rkp.
- ¹⁴ J. Chevalier i A. Gheerbrant, Rječnik simbola, Zagreb, 1983. str. 619– 620, odrednice Sova i Sova (čuk). Kompleksna simbolika tih ptica, razvijena u svim tradicijama staroga vijeka, reducirana je ovdje na jednoznačnu konotaciju koju dobila u XIX. stoljeću.
- ¹⁵ Kao bilj. 6. Blueprint skulpturalne kompozicije s četiri sovećuka koji nose globus i potpis Rudolfa Lubynskoga, te ugovor s Rimayem i Murgićom. Ako je uopće "autor" tog snažnog simbola Sveučilišne i nacionalne biblioteke, Ferdo Čus je zacijelo tek doradio i stilizirao Lubynskijevu ideju.
- ¹⁶ Autori slika: Oton Iveković (Dubrovnik), Menci Klement Crnčić (Senj), Gabriel Jurkić (Jajce), Ferdo Kovačević (Đakovo i Zagreb).

